

Suomalaisen mediatutkimuksen historiaa 11

Tarmo Malmberg

Suomalaisen mediatutkimuksen historiaa -sarjassa esitellään tekijänsä uran tai alan kehityksen kannalta merkille pantavia töitä. Tarkoituksena on samalla herättää kiinnostusta kotimaisen tutkimuksen historiaan, jonka kokonaisuus on edelleen laatimatta.

Mediavalistuksen vuosikymmenen loppunäytös

Pertti Hemánus ja Ilkka Tervonen. 1980. *Objektiivinen joukkotiedotus*. Helsinki: Otava.

Sanomalehtien välittämän tiedon paikkansapitävyys nousi puheenaiheeksi välittömästi sen jälkeen, kun säännöllinen sanomalehtitoiminta käynnistyi 1600-luvun alussa. Myös kaikkien aikojen ensimmäinen medioita käsittelevä väitöskirja, saksalaisen Tobias Peucerin *De Relationibus Novellis* vuodelta 1690 (Kurth 1944, 87–112, 163–184), omisti asialle yksityiskohtaista huomiota. Kun mediatutkimus pari vuosisataa myöhemmin 1900-luvun alussa alkoi vakiintua omaksi tieteenalaksi, tarjosi tähän yhden syyn juuri kysymys sanomalehtien luotettavuudesta yhteiskunnallisesti tärkeän ajankohtaistiedon välittäjänä. Aikakauden merkittävä dokumentti on Walter Lippmannin *Public Opinion* (1922, 315–365), joka käsittelee uutisen luonnetta tiedonlajina. Lippmannin tietoteoreettinen lähestymistapa oli mallina Kaarle Nordenstrengille (1975, 34–35), kun tämä oppialan yleisesityksessään *Tiedotusoppi* kehitteli ajatusta marxilaisesta mediatutkimuksesta ja sen filosofisista perusteista. Keskeisenä Nordenstrengin tarkastelutavassa on objektiivisuus, ajatus siitä että joukkoviestintien olennainen tehtävä on totuudenmukaisen kuvan antaminen maailmasta. 1970-luvun suomalaisista mediavalistajista tähän kysymykseen tarttui yksityiskohtaisimmin Pertti Hemánus, jonka yhdessä Ilkka Tervosen kanssa laatima *Objektiivinen joukkotiedotus* vuodelta 1980 on ollut suomalaisen mediatutkimuksen varmaankin eniten keskustelua herättänyt työ.

Hemánuksen ja Tervosen tutkimus on niin kutsutun teorian ajan (Eagleton 2003) tyyppillinen tuote. Filosofialla ei ennen 1960-luvun jälkipuolelta 1980-luvun alkuun jatkunutta ajanjaksoa ollut mediatutkimuksessa mitään näkyvää paikkaa, eikä se valtavirran kannalta marginaalista mediafilosofiaa lukuun ottamatta ole tämän jälkeenkään kuulunut mediatutkijoiden suosimiin oppiaineisiin. Nordenstrengin (1975, 41–52) tavoin

Hemánus ja Tervonen lähtevät siitä, että filosofia marxilaisesti ymmärrettynä muodostaa koko mediatutkimuksen kivijalan. Jollei tutkija selvitä itselleen niin kutsuttua filosofian peruskysymystä, kysymystä tajunnan suhteesta olemiseen tai materialismin suhteesta idealismiin (vrt. esim. Konstantinov ym. 1961, 8–23), on hän auttamattomasti hakoteillä. Vain vastaamalla ensin oikein tähän kysymykseen, lähtemällä siitä että materia on ensisijaista tajuntaan nähden (s. 24–25), voi mediatutkija mielekkäästi käsitellä muita kysymyksiä. Filosofian sisäisen työnjaon kielellä ontologia, oppi olevaisesta, ja epistemologia, tieto-oppi, käyvät ennen kaikkea muuta. Siksi kysymys joukkoviestinnän tai medioiden objektiivisuudesta on ennen kaikkea filosofinen kysymys todellisuuden perimmäisestä luonteesta ja objektiivisen tiedon yleisestä mahdollisuudesta. Tämän ohjelman toteutus on Hemánuksen ja Tervosen kunnianhimoisen työn tavoite. Toisin sanoen he kehittävät ajan hengen mukaisesti materialistisen mediatutkimuksen konseptin, jonka avulla voidaan vastata kommentaattoreita jo 1600-luvulta lähtien askarruttaneeseen kysymykseen medioiden luotettavuudesta.

Objektiivinen joukkotiedotus jakautuu kahteen osaan tekijöiden kompetenssin perusteella. Tervonen vastaa työn yleisfilosofisesta osasta (s. 13–54) ja Hemánus sen mediatutkimuksellisesta puolesta (s. 55–212); osoituksena osien itsenäisyydestä käy se, että teoksen ruotsinnoksessa *Objektiviteten och massmedierna* on Tervosen osuus korvattu Hemánuksen (1981, 7–12) parin sivun tiivistelmällä siitä.¹ Luonnehdin tässä kirjoituksessa sitä filosofista apparaattia, jonka Tervonen esittelee ja jota Hemánus edelleen kehittäen soveltaa. Kyseessä on valistusfilosofian mukainen ajatus merkityksestä, joka tiedolla ja sen joukkomittaisella levityksellä on ihmiskunnan vapauttamisessa tietämättömyyden ikeestä ja suuntaamisessa kohti valoisampaa tulevaisuutta (vrt. Malmberg 2020b, 403–404). Hemánuksen ja Tervosen ratkaisussa risteytyvät valistusajattelun yleiset premissit ja niiden marxilainen erityisissä siihen tapaan kuin suomalainen 1970-luvun mediavalistus, erityisesti Yrjö Ahmavaara ja Kaarle Nordenstreng, niitä tulkitsi. Erotan kirjan tavoin objektiivisuuden yleisenä teoreettisena ja joukkotiedotuksen erityisenä ongelmana.

Hemánuksen ja Tervosen yleisperustelu joukkoviestinnän objektiivisuudelle tunnetaan totuusteoriassa korrespondenssiteorian nimellä (esim. Puntel 1978, 26–40). Se vastaa vanhaa filosofista periaatetta, jonka mukaan totta on todellisuuden ja ajattelun vastaavuus (latinaksi *adaequatio rei et intellectus*; Malmberg 1981, 31). Ongelman muodostavat ne ehdot, joiden varassa ajattelu voi vastata todellisuutta. Ongelmassa on kaksi puolta: ensinnäkin se, mitä todellisuuden oletetaan pitävän sisällään (ontologia), ja toiseksi se, mitä välineitä tiedon tuottamiseen todellisuudesta tarvitaan (epistemologia). Tekijöiden ontologia nojaa eroon ilmiön ja olemuksen välillä. Toisin sanoen todellisuus jakaantuu heidän mukaansa kahteen osaan. Toinen niistä on välittömästi havaittava ja toinen ainoastaan välillisesti pääteltävä. Tiedonlajeina edellistä vastaa faktatieto ja jälkimmäistä selitystieto (s. 283). Ilmiön ja olemuksen erottaminen on osa idealistisen filosofian aateperintöä, joka Aristoteleen ja Hegelin kautta välittyi Marxille. Marxia seuraten Hemánus ja Tervonen lähtevät siitä, että joukkoviestinnän objektiivisuuden kannalta olennaisen olemuksen muodostaa antagonismeja sisältävä kapitalistinen järjestelmä. Porvarillinen yhteiskunta muodostaa siten sen todellisuuden, josta saatavan objektiivisen tiedon mahdollisuudesta ja ehdoista tekijöiden teoriassa on kyse.

Kysymyksen epistemologiset tai episteemiset ehdot koskevat yhtäältä tiedon esittämisen loogista muotoa, toisaalta tiedon geneettis-sosiologista syntytapaa. Tekijät

olettavat, että objektiivisen tiedon esittämiseen riittää luonnollisen kielen logiikka suunnilleen siihen tapaan, jonka Yrjö Ahmavaara oli aiemmin tuonut esiin (vrt. historiasarjan Ahmavaara-osa: Malmberg 2020b, 406–407). Luonnollisella kielellä voidaan ilmaista käsitteitä ja ajatuksia erottelukykyisesti sekä niin, että ajatuksista voidaan päätellä toisia ajatuksia. Näin luonnollinen kieli sopii yhtäältä materiaalien tai empiiristen ja toisaalta loogisten totuuksien esittämiseen (näiden välisestä erosta, ks. esim. Kaila 1939, 113–118; Niiniluoto 1980, 108–115). Kysymykseen arvottavien ajatusten totuudesta tekijät ottavat eräänlaisen välittävän kannan. He torjuvat arvo-objektivismiin, jota Nordenstreng (1973, 50) ja häntä ennen Ahmavaara (1970 [1969], 12–14) olivat kannattaneet, mutta myös arvosubjektivismiin. Hemánuksen ja Tervosen mielestä arvot eivät ole objektiivisia eivätkä subjektiivisia, vaan joko adekvaattisia tai epäadekvaattisia. Adekvaattisia ovat arvot, jotka vastaavat tai tukevat yhteiskunnan kokonaiskehitystä. Valistusfilosofian mukaisesti he olettavat, että historialla on oma suuntansa, *teloksensa*, jota edustaa yhteiskunnallista kehitystä jarruttavien ristiriitojen poistaminen. Yhteiskunnallisten ristiriitojen olemassaolo määrittää samalla geneettis-sosiologisen ehdon, jonka vallitessa objektiiviseen tietoon voidaan ylipäätään päästä.

Tiedon esittämisen looginen muoto on objektiivisuuden välttämätön ehto, mutta se ei yksin riitä. Lisäksi on otettava huomioon tiedonsosiologinen ehto, joka sanoo, että tiedon tuottaminen riippuu vallitsevista yhteiskuntaoloista (Mannheim 1925). Hemánus ja Tervonen jakavat valistuksen edistysoptimismin, jonka mukaan historian tarkoituksen toteuttaminen merkitsee siirtymistä ihmiskunnan kehityksen alemmilla ylemmille kehitystasteille. Yhtä tahtia tämän kanssa poistuvat objektiivisuuden tiellä olevat yhteiskunnalliset esteet: ”mitä kehittyneempi sivilisaatio on kyseessä, sitä paremmat edellytykset sillä on luoda objektiivisempi selitysmalli.” (s. 48). Näkemykseen sisältyy ajattelun ja todellisuuden suhdetta koskeva valistusfilosofian peruslähtökohta. Sen mukaan totuus on ajattelun (järjen) ja todellisuuden vastaavuutta, jonka saavuttaminen edellyttää, että todellisuudesta tulee järjen hallitsema. Vasta kun on luotu järkevä maailmankatsomus ja sen mukaisia yhteiskunnallisia laitoksia, institutionalisoitunut tiede niiden joukossa, on mahdollista päästä totuuteen ajattelun ja todellisuuden vastaavuutena. Hemánukselle ja Tervoselle tämän perusedellytyksenä on, että ihmisten mielissä materialismi voittaa idealismin. Koska näin on heidän mukaansa myös tosiasiasa tapahtunut, tekijöillä on täysi syy olla optimistisia sen suhteen, että mediat voivat toimia järjen välineinä. Näin Hemánus ja Tervonen samalla antavat selityksen sille, miksi heidän oma tutkimuksensa on ollut mahdollista suorittaa. Sen on mahdollistanut järjen yleinen voittokulku, osana sitä erityisesti marxilaisen yhteiskuntateorian synty. Tiedonsosiologisena syynä Hemánus ja Tervonen korostavat lisäksi, että Pohjoismaiden vapaamielinen ilmasto on edesauttanut joukkotiedotuksen objektiivisuuden tieteellistä käsittämistä. Tämä näkyy siinä, että aiheen amerikkalainen tutkimus on ollut selvästi pinnallisempaa (s. 197). Materialistis-tieteellisen maailmankuvan vallatessa yhä enemmän alaa tekijät voivatkin olla luottavaisia sen suhteen, että myös sen mukaisella joukkotiedotuksella voidaan levittää objektiivista tietoa.

Sillan siirtymiselle objektiivisuusteorian yleisestä osasta erityiseen tarjoaa Hemánukselle ja Tervoselle näkemys, jonka mukaan joukkotiedotuksen ”ylvään tehtävä [on] edistää vastaanottajissaan maksimaalisen realistista, ihannetapauksessa tieteellistä maailmankatsomusta” (s. 136.). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tekijät ajattelevat joukkoviestinnän tieteen kaltaiseksi toiminnaksi, jonka tuloksia, mediasanomaa, tu-

lee arvioiden tieteen kriteerein.² Lisäksi Hemánus ja Tervonen ajattelevat, että tämä periaate pätee kaikkien mediasanomien objektiivisuuden punnintaan – myös fiktiivisten sanomien ja mainosten, ei ainoastaan uutisten ja muun ajankohtaistiedon. Käsittelyn suppeuden vuoksi keskityn ainoastaan jälkimmäiseen sanomatyyppeihin. Sitä koskee kaksi pääkysymystä: journalistisen tiedon objektiivisuus ja menetelmät, joilla toimittajat voivat tämän lopputuloksen saavuttaa.

Hemánuksen ja Tervosen mukaan journalistisella ajankohtaistiedolla on siis sama tehtävä kuin tieteellä, ”kuvan luominen todellisuudesta” (s. 60; kurs. poist. TM). Samankaltaisuus pätee siinäkin suhteessa, että myös journalistisen kuvauksen kohteena oleva maailma jakautuu kahteen osaan, ilmiöön ja olemukseen. Dualistinen ontologia on tärkeä sille joukkotiedotuksen objektiivisuuskäsitykselle, jota Hemánus työn jälkimmäisessä osassa kehittää. Dualistisen ontologian mukaisesti Hemánus katsoo, että pinnallinen objektiivisuuskäsitys tavoittaa ainoastaan todellisuuden ilmiöpinnan, kun taas syvällisen käsityksen avulla on mahdollista päästä käsiksi todellisuuden olemukseen pinnan alla tai takana. Pinnallinen ei kuitenkaan tarkoita samaa kuin virheellinen. Myös pinnallinen tieto voi olla totta, joskin rajoittuneessa mielessä. Näin journalisminkin tehtävänä on liittää pinta- ja syvä tieto yhteen. Marxin (1974 [1857–1858], 22) tavoin Hemánus ajattelee, että tällaisen journalistisen työn dynaamisen menetelmän vaatimuksen täyttää abstraktista konkreettiseen nousemisen metodi (*die Methode vom Abstrakten zum Konkreten aufzusteigen*). Marxilainen metodikäsitys tarjoaa kuitenkin ainoastaan yleisperiaatteen, sillä siitä puuttuu ”yleinen kyllin täsmällinen teoria, joka sanoo miten olemus kussakin tapauksessa on löydettävissä” (s. 285). Olemussuuntautuneelle, objektiivisuutta sanan syvällisessä mielessä tavoittelevalle journalismille Hemánus esittää kuitenkin yhden käytännön vaatimuksen. Se on maksimaalisen vasta-evidenssin sääntö. Säännön mukaan toimittajan tulee olla ”maksimaalisen avoin” (s. 154) tosiasioille aineistoa kerätessään ja siitä johtopäätöksiä tehdessään. Empiirisen tutkimuksen kielellä hänen tulee asettaa hypoteesinsa ankaraan testiin ennen kuin voi sen hyväksyä. Maksimaalisen vasta-evidenssin periaate, jonka pätevydestä tieteenfilosofit ovat kiistelleet, ei ole kuitenkaan marxilainen vaan yleismetodologinen idea.³

Journalistiseen työhön kohdistettuna on maksimaalisen vasta-evidenssin metodisääntö erittäin vaativa, ellei liian vaativa. Seikka tuo hyvin esiin Hemánuksen ja Tervosen tarkasteltavan idealisoivuuden tai filosofisuuden. Myös toinen seikka rajoittaa työn käytännöllistä merkitystä. Tekijät eivät kiinnitä riittävää huomiota tieteen ja journalismin eroihin. Tämä käy ilmi, kun tarkasteluun otetaan objektiivisuuden lisäksi myös kommunikoivuus tai ymmärrettävyys, sanoman perillemeno. Osmo A. Wiio (1968) oli väitöskirjassaan ja muissa 1960–1970-luvun tutkimuksissaan kiinnittänyt huomiota kielellisiin tekijöihin – kuten sanojen abstraktiotasoon ja lauseiden monimutkaisuuteen, jotka vaikuttavat lehtikirjoitusten ymmärrettävyyteen (ks. historiasarjan Wiio-osa, Malmberg 2020a). Lisäksi Kauko Pietilä (1973) oli meillä kehittänyt niin kutsutun perillemenotutkimuksen käsitteellis-empiiristä perustaa. Kaikki nämä tulokset, kuten myös arkihavainto, antavat tukea sille, että uutis- ja ajankohtaisjournalismin tulee olla kieleltään helppotajuisia – sanoohan vanha toimittajanohjekin, että lehteen pitää kirjoittaa niin, että Pihtiputaan mummokin sen ymmärtää. Oman jaksonsa lopuksi Hemánus käsittelee ohimennen kysymystä, miten ”saada objektiiviset sanomat myös maksimaalisen vääristymättöminä perille” (s. 212). Hän ei kuitenkaan kiinnitä sen yksityiskohtaisempaa huomiota journalististen tekstien periaatteellisiin rajoituksiin. Näin Hemánus olettaa, että porva-

rillisen yhteiskunnan olemus, jonka paljastamiseksi Marx kehitti laajan ja vaikeaselkoi-
sen teorian, on ilmaistavissa normaalilla sanomalehtikielellä normaalin mittaisissa leh-
tiartikkeleissa. Kanta tuo hyvin esiin mediavalistajiemme idealistisen näkemyksen niin
ihmisen yleisistä tietokyvyyistä kuin lehdistön ja muun tiedonvälityksen mahdollisuu-
desta sanoa totuus. Kanta oli niin idealistinen, tai sisälsi niin idealisoivia alkuehtoja, että
jälkikäteen arvioiden mediavalistuksen vuosikymmenen päätyminen ei tullut yllätyk-
senä.⁴

1980-luvun taitteeseen tultaessa suomalainen valistushenkis-marxilainen media-
tutkimus hajaantui kahteen eri suuntaukseen (aikalaiskuvauksista, ks. Malmberg 1981;
V. Pietilä 1981). Hajaannukseen johtanut kiista oli filosofinen, edellä esitetyin erotteluin
se koski mediatutkimuksen ontologiaa ja epistemologiaa. Kauko Pietilä (1980; 1981a)
esitti mediatutkimuksen perustaksi yhteiskunnalliseen käytäntöön eli praksikseen no-
jaavan todellisuuskäsityksen, ja Veikko Pietilä (esim. 1983) tarjosi eräänlaisen sosiaali-
sen konstruktionismin vaihtoehdoksi sille heijastusteorialle, joka muodosti Hemánuksen
ja Tervosen tieto-opin perustan. Kauko Pietilä katsoi marxilaisessa sanomalehtiteorias-
saan, ettei Hemánuksen ja Tervosen työssään tarjoama journalismi-ihanne kyennyt tar-
joamaan ihmisille eväitä yhteiskunnan muuttamiseen. Siksi tarvittiin toisenlaista, uutta
journalismia, jonka tuli hakea herätteitä Bertolt Brechtin vieraantumisteoriasta ja venä-
läisen formalismin kirjallisuuskäsityksestä. Veikko Pietilä (1981, 35) puolestaan katsoi,
ettei Hemánuksen ja Tervosen tarjoama journalismin tieto-oppi, maksimaalisen vasta-
evidenssin periaate, poikennut juurikaan loogisen empirismin käsityksistä.

Pertti Hemánuksen ja Kauko Pietilän välille kehittyi sitten poleeminen suhde, niin
kuin akateeminen termi kuuluu. Se huipentui tieteellisen pamfletin lajina erikoiseen kes-
kustelukirjaan *Seitsemän erää journalismista* (Hemánus ja Pietilä 1982). Polemiikki oli
puolin jos toisin jyrkkäsanaista, mistä todistavat myös *Media & viestintä* -lehden, enti-
seltä nimeltään *Tiedotustutkimuksen*, keskusteluosaston kirjoitukset vuosilta 1980–
1984 (esim. Hemánus 1980; Mäntylä 1981; K. Pietilä 1981; V. Pietilä 1981; Tervonen
1983; Malmberg 1984a). Kiista pakotti sekä varttuneemmat tutkijat että nuoremmat
tutkijanalut ottamaan kantaa väittelyn peruskysymyksiin ja valitsemaan puolensa.
Muun alan sisäisen kommentoinnin (Malmberg 1984b, 105–128) lisäksi syntyi myös ai-
hetta käsitelleitä opinnäytteitä (Ruohonen 1983; Nieminen 1984; ks. myös Tervonen
1986). Sananvaihtoon osallistui lisäksi ammattifilosofi, kun Ilkka Niiniluoto (1982; vrt.
myös 1983) arvioi keskustelussa esitettyjä kantoja asettuen eräänlaiseksi välittäjäksi
(Malmberg 2013). Hemánus ja Tervonen yrittivät vielä kirjallaan *Totuuksista utopioihin*
(1986) lämmitellä aihetta. Maailma mediatutkimuksessa ja sen ulkopuolella oli kuitenkin
muuttunut liikaa, jotta kukaan olisi enää vaivautunut vastaamaan heille. Brittiläinen
kulttuurintutkimus oli aloittanut Suomen valloituksen 1980-luvun alussa (ks. Paldán
1980; 1982; Alasuutari ja Siltari 1983), ja Kauko Pietilä oli siirtynyt nopeasti Marxista
Georg Simmeliin (Malmberg 1996), josta tuli hänen varsinainen intellektuaalinen elä-
mäkumppaninsa (ks. erityisesti K. Pietilä 2011). Kulttuurintutkimuksen myötä yleistyi
mediatutkijoiden keskuudessa käsitys, jonka mukaan medioiden objektiivisuuden sijaan
tärkeää oli tutkia niitä tulkintoja, jotka vastaanottajat sanomista tekevät, ja sitä mielihy-
vää, jota ne heissä herättivät. Koska jokainen vastaanottaja oli aktiivinen, teki omat tul-
kintansa mielensä mukaan, ei loppujen lopuksi mistään objektiivisuudesta voinut olla
kyse.

2000-luku toi kuitenkin mukanaan yllätyksen myös mediatutkijoille, kun 1980–1990-luvun hengelle kävi samoin kuin 1970-luvun mediavalistukselle. Sosiaalisen median aikakaudella ei sanaa totuus enää kirjoiteta lainausmerkkeihin, kuten postmodernistisen kulttuuritutkimuksen voiman päivinä oli tapana. Punastumatta ei voi myöskään enää väittää, että kaikki mediatulkinnat ovat samanarvoisia, olivatpa ne kuinka virheellisiä tahansa. Nyt mediakulttuurissa ei ole niinkään kysymys viihtymisestä ja mielihyvästä (Hietala 1992), vaan taistelusta yhteiskunnallisten ryhmien välillä, kulttuurisodasta, jonka panokset painavat enemmän kuin esteettiset makuasiat. Tässä vihapuheen ja totuuden jälkeisen propaganda-ajan ilmapiirissä Hemánuksen ja Tervosen *Objektiivinen joukkotiedotus* tuntuu ajankohtaisemmalta kuin vaikka John Fiskin *Television Culture* (1987), oman aikakautensa kanoninen tutkimus. Onkin suuri harmi, että Pertti Hemánus (1934–2012), työparin kantava voima ja intohimoinen mediavalistaja, ei ehtinyt kokea tätä suurta muutosta. Sen seurauksenahan huomion kohteiksi ovat jälleen nousseet filosofinen totuusteoria yleensä (Niiniluoto 2019; Pihlström 2019; Niiniluodon erinomaisena arvosteluna, ks. Korvela ja Vuorelma 2020), mediatutkimuksen objektiivisuuskeskustelu (Malmberg 2017; Lehtinen 2020) kuin myös liberaalin journalismikonseptin historiallinen tarkastelukin (Harjuniemi 2021). Hemánuksen ja Tervosen työn tulosten suoraa soveltamista digitaaliseen viestintään rajoittaa kuitenkin kaksi premissiä, joista on syytä lopuksi huomauttaa. Toinen koskee tekijöiden kognitiivista ihmiskäsitystä ja toinen idealisoivaa julkisuusteoriaa. Meneillään oleva mediakehitys on osoittanut kummankin lähtökohdan ongelman.

Ihmiskuvat jakaantuvat sen nojalla, minkä painon ne panevat kullekin klassisen filosofian erottamalle kolmelle sielunkyvylle: tietämiselle, tahtomiselle ja tuntemiselle (esim. Kant 1981 [1790], 85–86). Hemánus ja Tervonen antavat etusijan tietämiselle eli tiedostamiselle, kuten 1970-luvun suosima termi kuuluu. Sen enempiä perustelematta he katsovat, että kunhan ihmiset saavat oikeaa tietoa, nämä myös toimivat oikealla, mediavalistuksen historianfilosofian edellyttämällä tavalla – ja näin vapauden alue laajenee ja epävapauden alue suppenee. Mutta ei riitä, että ihmiset tietävät, mikä on totta. Heidän tulee myös haluta totuutta. Ihmisten tulee haluta informatiivista joukkotiedotusta, sitä ettei tajuntateollisuus manipuloi ja indoktrinoi heitä. Muuten heillä ei ole mitään pakottavaa syytä etsiä uutta tietoa ja asettaa omia ennakkoluulojaan kyseenalaisiksi. Totuus, jota ei aseteta kyseenalaiseksi, on lähinnä ennakkoluulo (*prejudice*), lainatakseni John Stuart Millin (1998 [1859], 59). 1600- ja 1700-luvun valistusfilosofia syntyi taistelemaan tiedon avulla uskonnollisia ja muita ennakkoluuloja vastaan. Se ei ollut varautunut 1900-luvun kiihkokansallisuuden, fasismin ja juutalaisvastaisuuden tapaiseen anti-intellektualismiin, jota ei kitketä pois valistuskampanjoin eikä opettamalla medialukutaitoa. Ahmavaara käsitteli Jean-Paul Sartren (1946) pohjalta antisemitismistä ja fasisista joukkoliikkeitä *Informaatio*-teoksensa ensimmäisessä painoksessa (1969, 41–52), mutta jätti kohdan pois teoksena uusintapainoksista (ks. historiasarjan Ahmavaara-osa, Malmberg 2020b). Salaliittoteorioiden, vihapuheen ja valeutisten aikakaudella antaa Hemánuksen ja Tervosen kognitiivinen ja skientistis-tieteisuskoinen objektiivisuussteoria vain vähän aseita ymmärtää epärationaalista, tahdon ja tunteen ohjaamaa viestintäkäyttäytymistä. Massojen mielenliikkeitä käsittelevä 1900-luvun taitteen analyysi (kuten Le Bon 1921 [1895]) tuntuu tältä osin kuvausvoimaisemmalta kuin 1970-luvun mediavalistus.

Julkisuuskäsitykset poikkeavat toisistaan sen nojalla, missä määrin niihin sisältyy idealisoivia teoreettisia alkuehtoja ja missä määrin ne ovat pelkästään empiiris-deskriptiivisiä. Jürgen Habermasin (1962) julkisuusteoria kuuluu edelliseen ryhmään. Muissa

Pohjoismaissa siitä keskusteltiin 1970-luvulla vilkkaasti, mutta päinvastoin kuin objektiivisuusteeman kohdalla ohittivat suomalaiset mediatutkijat vähin äänin Habermasin (Malmberg 2017b, 214–217). Silti Hemánuksen ja Tervosen ajatus siitä, miten objektiivinen tieto syrjäyttää julkisuudessa epäobjektiivisen, on velkaa porvarilliselle eli liberaalille sananvapausajattelulle sellaisena kuin Habermas, tai häntä ennen John Stuart Mill (1988 [1859]), kannan esittää. Sehän perustuu premissille, jonka mukaan keskustelussa esitetty paras argumentti voittaa – jollei heti niin kuitenkin ajan myötä. Hemánuksen ja Tervosen versio samasta periaatteesta kuuluu:

Ihannetila olisi että yhteiskunnassa voitaisiin turvata se, että asioista joista on olemassa objektiivista tietoa tämä tieto julkisuudessa voitaisi väärän tiedon. (s. 146)

Sananvapauden oloissa kuvatuunlaiseen ideaalitilan saavuttaminen on todennäköistä ainostaan mikäli oletetaan, että valistusfilosofian edistyksen ajatus pätee – siis että ihmiskunta kulkee kohti yhä järkevää eli järjen yhä enemmän hallitsemaa maailmaa. Optimistisen 1800-luvun jälkeen 1900-luvun maailmansodat kuitenkin osoittivat, että ihmiskunnan edistystä voi seurata taantuminen luonnontilaan. Myös 2000-luvun alkupuolen yhteiskuntakehitys on aikalaisarvioijien (Geiselberger 2017) mukaan laukaissut suuren luokan henkisen regression, jonka leviämistä uusi mediatekniikka on näkyvästi edesauttanut. Sosiaalisen median oloissa historianfilosofinen oletus parhaimman argumentin voitosta on tullut entistä epäuskottavammaksi.

Vaikka *Objektiivisen tiedonvälityksen* kognitiivinen ihmiskäsitys ja liberaali julkisuuskäsitys tarjoavat huonon keinon ymmärtää sosiaalisen median aikakauden tiedonvälitystä, on kirjan esittämä maksimaalisen vastaavidenssin ajatus edelleen periaatteellisesti tärkeä. Ajatus koskee journalistista käytäntöä ja sen episteemisiä normeja. Vanha toimittajanohje on, että tiedon paikkansapitävyys tulee tarkistaa kahdesta toisistaan riippumattomasta lähteestä. Näin estetään se, että jotain asiaa pidetään liian kevein perustein totena. Hemánus ja Tervonen puolestaan esittävät tiedollisesti vahvemman ehdon. Sen mukaan tiedon tarkistus edellyttää, että käytetyn lähteen luotettavuutta arvioidaan vertaamalla sitä mahdollisimman erilaiseen lähdetietoon. Periaate muistuttaa John Stuart Millin (1988 [1859], 51) negatiivista logiikkaa (*negative logic*), jonka mukaan meidän on koeteltava omia mielipiteitämme vertaamalla niitä niiden kanssa ristiriidassa oleviin mielipiteisiin. Ero näiden kahden maksimin välillä on olennainen. Ratkaistakseen sen, mikä on totta, tyytyy toimittaja edellisessä tapauksessa tekemään induktiivisen yleistyksen samanlaisista tapauksista. Jälkimmäisessä tapauksessa taas hänen tehtävänä on eliminoida looginen ristiriita. Tämä puolestaan edellyttää metodia, joka muistuttaa Sokrateen dialektiikkaa ideanaan vakiintuneiden käsitysten (*commonplaces of received opinion*) asettaminen kyseenalaisiksi (emt., 50). On monia syitä uskoa, että jälkimmäinen on edellistä parempi keino, kun tehtävänä on päästä perille ”epätodennäköisistä totuuksista” (Ahmavaara 1969, 157). Sovellan Hemánuksen ja Tervosen maksimaalisen vastaavidenssin periaatetta osoittaakseni sen merkityksen uutistoiminnan luotettavuuden arvioinnille myös tänä päivänä.

Sanomalehti uutisia käsittelevässä 1600-luvun lopun väitöskirjassaan *De Relationibus Novellis* Tobias Peucer toistaa toimittajanohjeen, joka edellyttää tiedon tarkistusta useasta lähteestä. Mutta Peucer lisää, että huolellisinkin kertoja voi toisinaan sekoittaa oikean tiedon väärään (*falsa veris misceantur*, Kurth 1944, 171). Virhemahdollisuus on

sitä suurempi, mitä enemmän toimittajan työtä ohjaa ennakkokäsitys tapahtumien todennäköisyydestä tai toivottavuudesta. Suomalaisten mediavalistajien kielellä voidaan sanoa myös, että virhemahdollisuus on sitä suurempi, mitä useampi toimittaja on indoktrinoitu ajattelemaan tietyn kaavan mukaan. Hyvän esimerkin siitä, miten toiveet ja ennakkoluulot ohjaavat uutisjournalismia, tarjoaa Walter Lippmannin ja Charles Merzin (1920) klassinen analyysi sadan vuoden takaa. Kyse on *The New York Timesin* sisällön erittelystä koskien uutisia Venäjän vallankumousvuodesta ja sitä seuranneesta kansalaissodasta. Bolševikkivalta oli ongelma Yhdysvalloille, joka yhdessä lukuisien muiden valtioiden kanssa osallistui sen epäonnistuneeseen kaatamisyritykseen. Tämä asetelma suuntasi *The New York Timesin* uutisointia. Lehti hyväksyi hatarimmankin tiedon, kunhan se vain oli osoittavanaan, että neuvostovallan loppu oli lähellä. Siksi ammattijournalismin kannalta katsottuna oli lehden Venäjä-uutisointi suoranainen katastrofi (*nothing short of a disaster*; emt., 3). Mikäli laatulehden toimittajien työn ohjenuorana olisi ollut pitäytyminen maksimaalisen vastaavidenssin tapaiseen periaatteeseen, olisi journalistisen tason romahdus ehkä vältetty.⁵

Hemánuksen ja Tervosen *Objektiivinen joukkotiedotus* merkitsi mediavalistuksen vuosikymmenen loppunäytöstä tai joutsenlaulua, jota olen käsitellyt kirjoitussarjan neljässä edellisessä osassa (Malmberg 2020b; 2021a; 2021b; 2021c). Oliko suomalaisten mediavalistajien yritys puolustaa totuudenmukaista journalismia ja tiedonvälitystä vain yksi osoitus niin kutsutun suomettumisen ajan kumarruksesta itään (vrt. Malmberg 2020c, 55)? Vai oliko se yritys pitää hengissä valistuksen aatetta ennen kuin vastavalistuksen ja romantiikan virta kulttuurintutkimuksen ja postmodernismin hahmossa hauetasivat sen alleen? Ajan kulku on antanut tukea sille, että jälkimmäinen tapa tarkastella asiaa on edellistä laaja-alaisempi.

Kirjallisuus

- Ahmavaara, Yrjö. 1969. *Informaatio: tutkimus tiedotuksen logiikasta*. Helsinki: Weilin + Göös.
- Ahmavaara, Yrjö. 1970 [1969]. *Yhteiskuntatieteen kyberneettinen metodologia ja metodologisen positivismin kritiikki*. 2., lisätty painos. Helsinki: Tammi.
- Alasuutari, Pertti ja Jorma Siltari. 1983. *Työväestö ja televisio*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- Boyd-Barrett, Oliver. 2020. *RussiaGate and Propaganda: Disinformation in the Age of Social Media*. London: Routledge.
- Eagleton, Terry. 2003. *After Theory*. New York: Basic.
- Fiske, John. 1987. *Television Culture*. London: Methuen.
- Geiselberger, Heinrich, toim. 2017. *Die grosse Regression: Eine internationale Debatte über die geistige Situation der Zeit*. Berlin: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen. 1962. *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Neuwied: Luchterhand.
- Harjuniemi, Timo. 2022. ”Totuuden kriisin juuret ovat liberalismien kriisissä ja ristiriidoissa.” *Tiede & edistys* 44 (1–2): 47–53.
- Hemánus, Pertti. 1980. ”Rationaalinen ja irrationaalinen journalismikonseptio.” *Tiedotustutkimus* 3 (4): 35–39.
- Hemánus, Pertti. 1981. *Objektiviteten och massmedierna*. Ruots. Nils Holmqvist. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Hemánus, Pertti ja Kauko Pietilä. 1982. *Seitsemän erää journalismista*. Tampere: Vastapaino.

- Hemánus, Pertti ja Ilkka Tervonen. 1986. *Totuuksista utopioihin: journalismin, muun todellisuuden ja yleisön suhteista*. Helsinki: Otava.
- Hietala, Veijo. 1992. *Kulttuuri vaihtoi viihteelle? Johdatusta postmodernismiin ja populaarikulttuuriin*. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Kaila, Eino. 1939. *Inhimillinen tieto: mitä se on ja mitä se ei ole*. Helsinki: Otava.
- Kant, Immanuel. 1981 [1790]. *Kritik der Urteilskraft*. (Werkausgabe X). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Konstantinov, F. V. ym. [i.v. =] 1961. *Marxilaisen filosofian perusteet*. Suom. Moskova: Vieraskielisen kirjallisuuden kustannusliike.
- Korvela, Paul-Erik ja Johanna Vuorelma. 2020. "Politiikan totuudet eivät ole tieteenfilosofiaa." *Tieteessä tapahtuu* 38 (1): 51–55.
- Kurth, Karl. Toim. 1944. *Die ältesten Schriften für und wider die Zeitung: Die Urteile des Christophorus Besoldus (1629), Ahasver Fritsch (1676), Christian Weise (1676) und Tobias Peucer (1690) über den Gebrauch und Missbrauch der Nachrichten*. Brünn: Rudolf M. Rohrer.
- Le Bon, Gustave. 1921 [1895]. *Psychologie des foules*. 29. p. Paris: Félix Alcan.
- Lehtinen, Aki Petteri. 2020. "Journalismin totuudenmukaisuus: luottamussuhde yleisöjen kanssa." *Media & viestintä* 43 (3): 206–226.
- Lippmann, Walter. 1922. *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace & Co.
- Lippmann, Walter ja Charles Merz (avustajanaan Faye Lippmann). 1920. "A Test of the News: An Examination of the News Reports in the New York Times on Aspects of the Russian Revolution of Special Importance to Americans, March 1917–March 1920." *The New Republic* 296, Vol. XXIII, Part II (August 4th), Supplement, 1–42.
- Malmberg, Tarmo. 1981. "Marxismi suomalaisessa tiedotusopissa." *Tiede & edistys* 6 (3): 24–38.
- Malmberg, Tarmo. 1984a. *Journalismikritiikki*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- Malmberg, Tarmo. 1984b. "Uussubjektivismi, realismi ja materialismi." *Tiedotustutkimus* 7 (1): 62–66.
- Malmberg, Tarmo. 1996. "Marxista Simmelin: Kauko Pietilä ja sanomalehden yhteiskuntatieteellinen kritiikki." Teoksessa *Mutta missä on yhteiskunta?: juhlaKirja Kauko Pietilälle*, toimittaneet Sinikka Hakala, Klaus Sondermann ja Timo Uusitupa, 21–43. Tampere: Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos.
- Malmberg, Tarmo. 2013. Suomalaisen mediatutkimuksen marxismi, objektiivisuuskeskustelu ja Ilkka Niiniluoto. Esitys Tampereen yliopiston Viestinnän, median ja teatterin yksikön Teoriapiirissä 9.4.2013. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201804111520>.
- Malmberg, Tarmo. 2017a. "Studying the Career of Ideas as Reception History: Habermas' *Strukturwandel* and Finnish Media Studies, 1970s to 2010s." Teoksessa *Kommunikationsswissenschaft im internationalen Vergleich*, toimittanut Stefanie Averbek-Lietz, 211–237, Wiesbaden: Springer VS.
- Malmberg, Tarmo. 2017b. "Totuus totuuden jälkeisenä aikana – mediatutkimuksen tieteenfilosofiaa." *Media & viestintä* 40 (3–4): 54–75.
- Malmberg, Tarmo. 2020a. "Viestintä- ja mediatutkimus käyttäytymistieteenä." *Media & viestintä* 43 (3), 247–259.
- Malmberg, Tarmo. 2020b. "Mediavalistuksen vuosikymmenen lähtölaukaus." *Media & viestintä* 43 (4): 403–414.
- Malmberg, Tarmo. 2021a. "Mediavalistuksen esteet 1: hegemonia." *Media & viestintä* 44 (1): 192–204.
- Malmberg, Tarmo. 2021b. "Mediavalistuksen esteet 2: indoktrinaatio." *Media & viestintä* 44 (2): 154–166.
- Malmberg, Tarmo. 2021c. "Mediavalistuksen esteet 3: tajuntateollisuus." *Media & viestintä* 44 (4): 46–60.

- Mannheim, Karl. 1925. "Das Problem einer Soziologie des Wissens." *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 53 (3): 577–652.
- Marx, Karl. 1974 [1857–1858]. *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Rohentwurf)*. Berlin [DDR]: Dietz.
- Mill, John Stuart. 1998 [1859]. *On Liberty*. Teoksessa *On Liberty and Other Essays*, toimittanut John Gray, 1–128. Oxford: Oxford University Press.
- Mäntylä, Jorma. 1981. "Reunamerkitöjä uuteen journalismiin." *Tiedotustutkimus* 4 (2): 62–64.
- Nieminen, Hannu. 1984. *Objektiivisen ja uuden journalismin todellisuuskäsityksistä: pohdintoja journalististen teorioitten ympäriltä*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- Niiniluoto, Ilkka. 1980. *Johdatus tieteenfilosofiaan: käsitteen- ja teorianmuodostus*. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, Ilkka. 1982. "Realismi vs. praksismi – reunahuomautuksia keskusteluun marxilaisen tiedotusopin tutkimusperinteistä." *Tiede & edistys* 7 (2): 139–151.
- Niiniluoto, Ilkka. 1983. "Sic transit gloria mundi." *Tiedotustutkimus* 6 (4): 64–69.
- Nordenstreng, Kaarle. 1973. "Normative Directions for Mass Communication Research." Teoksessa *Mediaforskning – kommunikasjon og samfunnsansvar: rapport fra en nordisk konferans i Oslo 18.–21. juni 1973*, toimittanut Svennik Høyer, 45–55. Oslo: Universitet i Oslo.
- Nordenstreng, Kaarle. 1975. *Tiedotusoppi: johdatus yhteiskunnallisten viestintäprosessien tutkimukseen*. Helsinki: Otava.
- Nordenstreng, Kaarle. 2020. *The Rise and Fall of the International Organization of Journalists Based in Prague 1946–2016: Useful Recollections, Part III*. Prague: Karolinum Press.
- Paldán, Leena. 1980. "Kulttuuritutkimusta brittiläisittäin." *Sosiologia* 17 (4): 303–307.
- Paldán, Leena. 1982. "Mediatietoutta Birminghamista." *Tiedotustutkimus* 5 (2): 3–16.
- Pietilä, Kauko. 1973. *Näkikö silmä, kuuliko korva: tutkimus "Kolhoosi Itä-Siperiassa" -nimisen tv-dokumenttifilmin ymmärtämisestä, perillemenosta ja sen vaikutuksista suomalaisten maanviljelijöiden käsityksiin kolhoosimaataloudesta*. Tampere: Tampereen Yliopiston Tutkimuslaitos.
- Pietilä, Kauko. 1980. *Formation of the Newspaper: A Theory*. Tampere: University of Tampere.
- Pietilä, Kauko. 1981a. *Journalismin kritiikin mahdollisuuksia: kuusi kirjoitusta vuosilta 1978–1981*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- Pietilä, Kauko. 1981b. "Simsalabim – eli irrationaalinen itsepuolustus." *Tiedotustutkimus* 4 (1): 27–33.
- Pietilä, Kauko. 2011. *Reason of Sociology: Georg Simmel and Beyond*. Los Angeles: Sage.
- Pietilä, Veikko. 1981. "Informatiivinen, objektiivinen ja uusi journalismi." *Tiedotustutkimus* 4 (1): 34–40.
- Pietilä, Veikko. 1982. *Tiedotustutkimus: teitä ja tienviittoja*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- Pietilä, Veikko. 1983. *Miten tiede kehittyy? Tutkimusretkiä tieteenteorian kentälle*. Tampere: Vastapaino.
- Pihlström, Sami. 2019. "Totuus, pragmatismi ja rohkeus uskoa." *Tieteessä tapahtuu* 37 (3): 11–18.
- Puntel, L. Bruno. 1983 [1977]. *Wahrheitstheorien in der neueren Philosophie: Eine kritisch-systematische Darstellung*. 2. p. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Roth, Paul. 1987. *Die Internationale Journalistenorganisation (IOJ) in Prag als Träger sowjetischen Einflusses*. Köln: Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und international Studien.
- Ruohonen, Voitto. 1983. *Tieto ja yhteisyys: näkökulmia joukkotiedotuksen objektiivisuuteen ja objektiivisuuskeskusteluun*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- Sartre, Jean-Paul. 1946. *Réflexions sur la question juive*. Paris: Paul Morihien.
- Tervonen, Ilkka. 1983. "Realismin materialistisuus." *Tiedotustutkimus* 6 (2): 76–77.

- Tervonen, Ilkka. 1986. *Objektiivisuus ja informatiivisuus: journalismin tiedollisten ominaisuuksien tarkastelua kahden käsitteen kannalta*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- Wiio, Osmo A. 1968. *Readability, Comprehension and Readership: Experimental Study on the Readability of Finnish Magazine Articles, with Special Reference to Readership*. Tampere: Tampereen Yliopisto.

Viitteet

---

¹ Koska kyseessä on yhteisjulkaisu, katson kummankin tekijän vastaavan kokonaisuudesta.

² Kaarle Nordenstreng (2020, 110) totesi samoihin aikoihin vuonna 1977, että toimittajan tulee olla filosofi kyetäkseen täyttämään tehtävänsä.

³ Mediatutkimuksen marxilaisen metodiopin kysymyksiin paneudun sarjan seuraavassa ja samalla viimeisessä osassa, joka käsittelee Veikko Pietilän metodologisia kirjoituksia lähtökohtana *Tiedotustutkimus*-työ (1982).

⁴ Idealistisuus sopii juhlapuheisiin ja julkilausumiin. Ei ehkä ole väärin ajatella, että Hemánuksen ja Tervosen kirjasta on saatu idea, joka esiintyy toimittajajärjestöjen Pariisissa marraskuussa 1983 hyväksymässä journalismin eettisessä julkilausumassa. Julkilausuman toisessa kohdassa nimittäin toistuvat käsitteet *objektiivinen todellisuus* ja täsmällinen *kuva maailmasta*, joka tarkoittaa asioiden *olemuksen* mahdollisimman *objektiivista* ymmärtämistä (Roth 1987, 89). Hemánus oli tuolloin Kaarle Nordenstrengin työtoveri Tampereen yliopistossa, ja Nordenstrengilla oli IOJ:n (International Organization of Journalists) puheenjohtajana mahdollisuus vaikuttaa julkilausuman sanamuotoon.

⁵ Vastaevidenssinä nykyisen Venäjä-uutisoinnin hataruuksille ks. erit. Boyd-Barrett 2020, joka on Lippmannin ja Merzin analyysin eräänlainen päivitetty versio.